

Róth András:
**A Magyar Honvédség társadalmi megítélése
az Egyesült Államok és az Egyesült Királyság
haderejének összehasonlításában**

Budapest

2005

Tartalomjegyzék

Bevezetés	3
A Magyar Honvédség társadalmi megítélése	3
<i>A MH társadalmi hasznossága</i>	3
<i>Fiatalok és a haderő</i>	5
<i>Presztízsváltozás a XX. században</i>	6
<i>A katonai pálya presztízse a számok tükrében</i>	7
Néhány fejlett nyugati haderő társadalmi megítélése	8
<i>Az Egyesült Államok hadereje</i>	8
<i>Az Egyesült Királyság hadereje</i>	9
Párhuzamok és eltérések	10
<i>Értékek és érdekek</i>	11
<i>A PR, a média és az irodalom szerepe az image-formálásban</i>	11
<i>Különbség Kelet és Nyugat között</i>	12
<i>A katonaság szervezete belülről</i>	13
Következtetések	14
Felhasznált irodalom	15

Bevezetés

A rendszerváltás után 15 évvel a Magyar Honvédség társadalmi megítélésének vizsgálata rendkívül összetett feladat. Számos egymásra épülő ok-okozati összefüggés megvilágítása szükséges, amelyek nemtől, kortól, iskolázottságtól, társadalmi helyzettől függően különböző erősséggel jelennek meg az egyes társadalmi csoportok képződésében.

A XXI. század felgyorsult világában a magyar társadalom is állandó változásban van. A lakosság fokról-fokra olyan új értékeket tesz magáévá, amelyek ellentmondásba kerülhetnek a fegyveres erők hagyományos normarendszerével. A minden korábbinál összetettebb és kiszámíthatatlanabb világpolitikai viszonyok között a polgároknak igen nehéz eligazodniuk a Magyarországot fenyegető biztonsági és katonai kihívások útvesztőiben.

A nyugati vezető katonai hatalmak hadseregi és a Magyar Honvédség között számos párhuzam vonható, de egyben jelentős eltérések is megfigyelhetők. Az Egyesült Államok és az Egyesült Királyság haderejének megítélése magán hordozza a fejlett demokratikus társadalmak értékrendszerének sajátosságait. Mindezek elemzése elengedhetetlenül szükséges a magyar haderőben fennálló hiányosságok kiküszöböléséhez, a honvédség társadalmi megítélésének javításához.

A szociológus szakma általánosan elfogadja, hogy egy hivatás presztízse a következő elemekből épül föl: társadalmi hasznosság, elérhető jövedelem, szükséges szaktudás és érvényesíthető hatalom.¹ Mindezekon túlmenően a tanulmányban nagy fontosságot kap a fegyveres erők professzionalizmusának vizsgálata, azaz hogy azok milyen szinten képesek feladataik ellátására. A szerző ezen tényezők tükrében elemzi a Magyar Honvédség, az Egyesült Államok, és az Egyesült Királyság haderejének társadalmi megítélését.

A Magyar Honvédség társadalmi megítélése

A Magyar Honvédség társadalmi hasznossága

A fegyveres erők társadalmi megítélésében azok hasznossága minden országban kivétel nélkül döntő szerepet játszik. Ezen tényező a mai Magyarországon a Varsói Szerződés összeomlása, valamint a NATO majd EU tagság elnyerése okán fokozott figyelmet kap. A felgyorsult események következtében a társadalomnak nemhogy előre-, de még utánagondolni is alig van ideje az ország előtt álló új biztonsági kihívásoknak. Pedig éppen maga a társadalom az, amelynek döntenie kell, hogy céljainak és kötelezettségeinek tükrében milyen haderőt is kíván fönntartani.

Általánosan elfogadott nézet az állampolgárok körében, hogy a hidegháború elmúltával az ország katonai biztonsága többé nem forog veszélyben. Magyarország tagsága az Európai Unióban és a NATO-ban ezt az általános vélekedést tovább erősíti. Így az emberek többsége elérkezettnek látja az időt, hogy a védelmi költségvetés lehető legnagyobb részét más szektorokban, mindenek előtt a jóléti állam megteremtése érdekében használják föl. Indokul

¹ Dobai Pál (szerk.): Katonaszociológia. Egyetemi jegyzet, Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem, Budapest, 2000. 192. o.

szolgálhat erre továbbá, hogy hazánknak – a világon nem egyedülálló módon – folyamatos gazdasági nehézségekkel kell szembenéznie. A Magyar Honvédség leértékelődő társadalmi hasznosságának tehát egyenes következménye a katonai hivatás presztízsvesztése, a hivatásos katonák tekintélyének csökkenése.

Rá kell mutatni azonban, hogy igen is létezik valós külső fenyegetettség az ország számára; ha nem is rövid, de közép- vagy hosszútávon mindenféleképpen:

A világszínpadon szemtanúi lehetünk többek között a terrorfenyegetettség növekedésének, regionális és helyi konfliktusok kialakulásának és súlyosbodásának, a tömegpusztító fegyverek megállíthatatlannak tűnő proliferációjának valamint a szervezett bűnözés fokozódásának. Példaként állhat itt, hogy bár az Egyesült Államok és szövetségeseik már 2003. április 9-én bevonultak Bagdadba, megbuktatva ezzel Szaddam Husszeint iraki diktátor rendszerét, egyelőre képtelenek megszilárdítani az országban a rendet. Az izraeli-palesztin konfliktus rendezését célzó „Útiterv” minden jel szerint zsákutcába jutott. Jasszer Arafat palesztin vezető halálával ismét teljesen kérdésessé vált a térség sorsa. A Tartós Szabadság Hadművelet és a Nemzetközi Biztonsági Közreműködő Erő tevékenységének köszönhetően Afganisztánban a biztonsági helyzet kis mértékű javulást mutat. Az egymással rivalizáló hadurak, a tálib fegyveresek, a Hezb-i-Iszlámi Gulbuddin (HIG) és az al-Kaida terrorszervezet tevékenysége azonban még jelentősen destabilizálja a térséget. India és Pakisztán mindenekelőtt Kasmír területi hovatartozásának kérdésében megosztott. A két ország közötti vita 2002-ben már kis híján nukleáris konfliktussá szélesedett. Észak-Korea az ötoldalú tárgyalások megindulása előtt nyíltan fenyegetőzött egy atomcsapás lehetőségével, illetve nem tagadta azt sem, hogy atomfegyverek exportját is fontolgatja a jövőben. Az észak-koreai fenyegetettség hatására Dél-Korea és Japán nagymértékű fegyverkezés elindítását fontolgatja. Japán még a rakétavédelmi-rendszer az Egyesült Államoktól történő megvásárlását is fontolóra vette.²

Ezek a biztonsági kockázatok hazánk számára kevésbé érzékelhetőek, mégis közvetlen veszélyt jelentenek. De Magyarországnak nem csak saját biztonsága érdekében kell a világpolitikai helyzet konszolidálásában aktív szerepet játszania. Nem szabad elfelejtenünk, hogy hazánk mára már a nemzetközi közösség szerves része, gazdasági (EU, WTO, OECD), politikai (EU, Európa Tanács) és katonai (EU, NATO, EBESZ) szervezetek teljes jogú tagja. Ez jogokkal, de legalább olyan mértékű kötelezettségekkel jár. A társadalom nem gondolta tisztán végig annak következményeit, hogy katonai dimenziójú szövetségek tagjai lettünk. Ám erkölcsileg is fontos, hogy „ha a magyar ember azt mondja valakinek, hogy a barátod, a szövetségese vagyok, az jelentsen valamit, akkor rá számítani lehessen.”³

A globális biztonsági kockázat mellett a Magyarországnak regionális kihívásokkal is szembesülnie kell: Nem túlzás azt állítani, hogy a Balkán továbbra is Európa puszkaporos hordója. Ebből a szempontból kiemelt figyelmet kell, hogy kapjanak a vajdasági magyarokat érő állandósult szerb atrocitások. Hazánk és Románia kapcsolatára még belátható időn belül rányomja bélyegét a trianoni és párizsi békeszerződés öröksége. Románia még napjainkban is, az Európai Unióhoz történő csatlakozásuk küszöbén, a magyar határvonalának megerősítésén fáradozik, haderejének fő csapásiránya továbbra is Magyarország felé mutat.⁴ Ukrajna a 2004. novemberi elnökválasztások utána polgárháború szélére sodródott. Vlagyimir Putyin orosz államfő a teljes politikai hatalom saját kezben történő összpontosítására, az üzleti elit

² Japan to purchase Us 'star wars' missile defence. Security Watch, Hírlevél, 2003. december 22. <http://www.isn.ethz.ch>

³ Dr. Remek Éva: Atlantizmus és a magyar külpolitika. Új Honvédségi Szemle 2004/4. 38. o.

⁴ Gyarmati István: A magyar biztonságpolitika aktuális kérdései. Előadás, Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem, BVKL-10 tankcsoport, 2004.11.23.

megfélemlítésére, a médianyilvánosság korlátozására törekszik, valamint bejelentette egy minden eddiginél nagyobb atombomba kifejlesztését is.

Minden felsorolt állam hazánkénál lényegesen erősebb katonai erővel rendelkezik. Hazánk pedig nem titkolt módon a NATO szövetségi rendszerének részeként képzele szuverenitásának védelmét; önállóan képtelen lenne az országvédelem teljes spektrumán hatékonyan föllépni. Éppen ezért, ha azt akarjuk, hogy a NATO 5. cikkelye való védelmet jelentsen Magyarországnak számára, hazánknak a rendelkezésre álló képességeivel részt kell vennie a Szövetség műveleteiben.

Mindannyiunk érdeke, hogy térségünkben újabb katonai konfliktus többé ne forduljon elő. A jelen világpolitikai rendszerben azonban nehéz húszt, de akár tíz évre is előre jósolni. Az amúgy is jelentős elmaradásban lévő Magyar Honvédség fejlesztését pedig nem lehet elég korán elkezdni.

A Magyarországot érintő biztonsági kihívások részletesebb tárgyalását a szerző azért tartotta kiemelten fontosnak, mivel az elmondottak alapján nyilvánvaló, hogy egy kiválóan képzett, ütőképes magyar hadsereg a jövőben is elengedhetetlen szükség lesz. A polgároknak éppen ezért látniuk kell, hogy a honvédség társadalmi hasznossága nem csökkent. Kedvezőtlen társadalmi megítélés azt eredményezi, hogy a katonák önértékelése is romlik.⁵ Ha pedig már a katonák saját maguk is haszontalannak, alsóbbrendűnek ítélik tevékenységüket, az szolgálati- és életkörülményeik romlásához, pályaelhagyáshoz, végső soron a hadsereg képességeinek hanyatlásához vezet.

A katonák és a rendvédelmi szervek társadalmi megítélése közötti különbség megfigyelhető abban, hogy még katonát nem lehet az utcán egyenruhában látni, addig a rendőröket büszkeséggel tölti el, ha egyenruhában léphetnek a nyilvánosság elé. Az utcán katonai egyenruha viselet 1989-óta nem kötelező, amikor is a katonákat a fővárosban atrocitások érték. Az engedmény indokaként szolgált továbbá, hogy az „egyenruha szabályszerű magatartást követel, ezért egyszerűbb, praktikusabb civilben járni a munkahelyre.”⁶ Ez többek között megint a katonai fenyegetettség csökkenésére, ezzel szemben az állampolgárok romló közbiztonság-érzetére vezethető vissza. A szervezett bűnözés, kábítószer- és emberkereskedelem, a pénzmosás stb. természetesen már korábban is léteztek, csak egy esetleges atomháború árnyékában jelentőségük kisebb volt. A mai Magyarországon tehát a katonai biztonság a szociális és a közbiztonság mögött a 3. helyre szorul.

Fiatalok és a haderő

A rendszerváltás óta a társadalom értékrendjében bekövetkező rendkívül gyors változásoknak lehetünk tanúi, ami a fiatalokra fokozottan jellemző. Ezen új értékek a legtetterhetőbben a növekvő liberalizmusban és individualizmusban mutatkoznak meg, amelyek a katonai szolgálat megítélésére is nagy hatást gyakorolnak. Általánosan elmondható, hogy megnőtt az emberek szabadságigénye, ezzel egy időben ellenállása bármilyen kööttséggel szemben. A katonai pálya vonzó ereje így jelentősen csökkent, a sorkatonai szolgálat letöltése iránt pedig fokozott ellenszenv mutatkozott.

⁵ Dr. Vámosi Zsolt: Hadsereg és társadalom. Hadsereg és társadalom az ezredfordulón, Magyar Honvédség Humán Szolgáltató Központ, 1997. 12. o.

⁶ Frész Károly: Kell-e félni a hadseregtől? (Interjú 4 tábornokkal) Népszabadság-Hétvége, 1989. augusztus 5.

A sorkatonai szolgálat megítélése ellen hatott, hogy a honvédség kedvezőtlen anyagi helyzete okán az alapkiképzés színvonala messze elmaradt a kívánatostól. A hadseregben a fiataloknak sok esetben az otthoninál jelentősen rosszabb életszínvonallal kellett szembesülnie, polgári karrierjük építését pedig nem szívesen szakították meg. Sorkatonai szolgálataikat ilyen körülmények között töltött fiatalok pozitív és negatív tapasztalatai minden bizonnyal egész életükben jelenősen meghatározzák a Magyar Honvédséggel kapcsolatos álláspontjukat, részét képezve ezzel az általános társadalmi megítélésnek. Azon generációknál, amelyeknek ma már nem kell bevonulniuk, a hadsereg iránti ellenérzését a közöny válhatja föl. Bár a sorkatonai szolgálatot a parlament 2004 novemberében eltörölte az állampolgároknak továbbra is alkotmányban rögzített kötelessége a honvédelem.

A hivatásos katonai szolgálat iránti vonzódás csökkenésének is számos oka van, ami nem csupán a társadalom már említett biztonságérzetével áll kapcsolatban. Sok gyermek nő fel csonka családban, túlnyomórészt az anyánál. Napjainkra jellemző a tanári pálya elnöiesedése is. E két tényező együttes következménye lehet, hogy a fiatalok szocializálása, nevelése túlságosan női szemszögből történik, és nem irányul kellőképpen a nehézségek leküzdésére. A lelki tényezők mellett gondot jelent továbbá, hogy a városi életmód, illetve az alkohol és a kábítószeres népszerűvé válásával a fiatalok fizikális állapota nem felel meg a katonai szolgálat követelményeinek.⁷ Fizikai teljesítőképességének hiánya miatt a még egyébként a katonai pálya iránt vonzódó fiatalban is kognitív disszonancia léphet föl, ami a katonai hivatás teljes elutasítását eredményezheti.

A katonai pályai kiszolgáltatottságát tovább növeli, hogy értelmiségi szülők gyermekei nagy arányban választanak szüleik foglalkozásához hasonló hivatást, a tiszti pályára lépés a legritkább esetben jelent csak valós alternatívát.⁸

Presztízsváltozás a XX. században

Általánosan elfogadott nézet, hogy a katonai pálya presztízse más értelmiségi foglalkozásokéhoz képest számottevően alacsonyabb. Ebben a fejezetben a szerző arra keresi a választ, hogy a katonaság presztízsváltozása mennyiben volt külső ráhatás következménye, illetve mennyiben felelősek maguk a katonák saját presztízsi alakulásáért?

A XX. század elején a katonák a mainál lényegesen nagyobb társadalmi tekintély birtokosai voltak. Olyannyira, hogy aki tiszti rendfokozatot kapott, az jelentősen emelkedett a társadalmi ranglétrán; az úri osztály részévé vált.

Az azóta bekövetkezett változás számos okra vezethető vissza:⁹ Először 1918 őszén Károlyi Mihály határozta el, hogy nem akar többé katonákat látni, egyszersmind menesztette a hadsereg vezetését. Majd a Tanácsköztársaság bukása után esett áldozatul számos katonatiszt az országon végigsöprő fehérterrornak. A II. világháborút követően a Szovjetunió hajtott végre kíméletlen tisztogatást a Magyar Honvédség tiszti karában, amely megismétlődött az 1956-os forradalom után is. Az 1990-es rendszerváltás is újabb bizalmatlanságot szült a katonai vezetőkkel szemben, amely számos tisztet kényszerített pályaelhagyásra. Bizton állítható, hogy egy vezető nyugati katonai hatalmak egyikében sem szenvedett a tiszti kar hazánkéhoz hasonló mértékű sérelmeket.

⁷ Dr. Krizbai János: A modern hadsereg humán dimenzió. Hadsereg és társadalom az ezredfordulón, Magyar Honvédség Humán Szolgáltató Központ, 1997. 40-41. o.

⁸ Molnár Károly: A katonai pálya presztízse. Magyar Honvédség Oktatási és Kulturális Anyagellátó Központ, 1995. 8. o.

⁹ Uo. 29. o.

Mindeközben a hidegháborús nyomás kiváltotta erőltetett hadseregfejlesztés következtében számos munkás és paraszt fiatal kapott tiszti rangot. Ők értelmiségi társaikhoz képest olyan szakmai, műveltség- és nyelvtudásbeli hiányosságokkal indultak, amit később sem tudtak ledolgozni. Így nem is tudták a következő katonanemzedék kinevelésének feladatát érdemben ellátni. A katonatisztek integrálódása a városi értelmiségi körökbe máig sem sikerült. Ez a folyamat azért fog a jövőben is nehézségekbe ütközni, mivel a hivatásos állomány nagy része még ma is többnyire a kevésbé kvalifikált, rosszabb szociális helyzetű szülők gyermekei közül, vidékről kerül ki. Az ő viselkedésmódjukban pedig gyakran nem jelenik meg a katonatársadalmi-presztízs növelésének szándéka.¹⁰

A Magyar Honvédség alacsony társadalmi presztízsét a hivatásos katonák véleménye is alátámasztja. 1993-ban a megkérdezettek 2/3-a érezte a katonai pálya társadalmi megítélését kifejezetten rossznak; 1983-hoz képest több mint 3-szor annyian. A növekvő elégedetlenség az oktatói állományban is érzékelhető, ami igen nagy gondot jelent, hiszen az ő feladatuk a felnövekvő, céltudatos katonageneráció kinevelése. A tisztek túlnyomó része a katonai életpálya kedvezőbb társadalmi megítélésének feltételét a katonák bérnövekedésében, illetve a honvédség technikai felszereltségének jelentős javításában látja.¹¹

A katonai pálya presztízse a számok tükrében

A hidegháború kitörése óta mind az Egyesült Államokban, mind Nyugat-Európában általános tendencia, hogy csökken az állampolgárok bizalma a kormányzati szervek és a végrehajtó hatalom intézményei iránt. Magyarországon a hadsereg iránti lakossági bizalom alakulását a következő táblázat szemlélteti:

1. sz. táblázat: Intézmények iránti lakossági bizalom változása (0-tól 100-ig terjedő skálán)

	1991. szept.	1992. jan.	1993. okt.	1994. júl.	1996. ápr.	1998. nov.	1999. okt.	2000. szept.
Hadsereg	66	52	53	62	55	55	51	42

Forrás: Eszényi József: A honvédség iránti lakossági bizalom tíz éve. ÚHSZ 2001/5. 29. o.

A felmérés tanulsága szerint a Magyar Honvédség iránti bizalom még 1999-ben is csökkent, az ország NATO taggá válása ellenére. Ez az eredmény valószínűleg annak tudható be, hogy a köztudatba beépült a katonai kiképzés hiányosságai, a laza fegyelem, a rossz szociális körülmények kiváltotta általános elégedetlenség. Megjegyzendő, hogy a honvédség iránti bizalom magasabb az alacsonyabban iskolázottak és a idősebb lakosság körében. A fiatalok, az értelmiségiek és a városokban élők (különösen a fővárosban élők) körében a hadsereg megítélése igen kedvezőtlen.¹²

A következő táblázat a hivatásos tisztek presztízsének lakossági értékelését, valamint a hivatásos állomány önértékelését mutatja 1999-ben:

¹⁰ Uo. 32-33. o.

¹¹ Dobai (szerk.): 194-195. o.

¹² Eszényi József: A honvédség iránti lakossági bizalom tíz éve. Új Honvédségi Szemle 2001/5. 30-31. o.

2. sz. táblázat: A hivatásos tisztek presztízsének lakossági értékelése, valamint a hivatásos állomány önértékelése 1999-ben (0-tól 100-ig terjedő skálán)

	A tisztek presztízsének lakossági értékelése	A katonai pálya presztízsének önértékelése
Szaktudás	70	61
Hatalom	64	38
Társadalmi hasznosság	66	49
Jövedelem	59	31
Összpresztízs	65	45

Forrás: Eszényi József: A katonai pálya presztízsének alakulása. ÚHSZ 2002/3. 13. o.

A felmérés eredményeinek vizsgálatakor mindenekelőtt két tényező kell, hogy a figyelem középpontjába kerüljön: Az első, miszerint a katonai pálya presztízsének önértékelése jelentősen alacsonyabb a tisztek presztízsének lakossági értékeléséhez viszonyítva. A második, hogy a tisztek presztízsének lakossági értékelése jelentősen kedvezőbb, mint a hadsereg intézménye iránti lakossági bizalom, az 1. számú táblázat tanulsága szerint.

Az eltérések okai több tényezőre is visszavezethetőek, amelyek közül a legfontosabb a következő: A társadalomnak a hadsereggel, a hivatásos katonákkal kapcsolatban rendkívül kevés mértékadó információ áll rendelkezésére. Sok esetben a média a kirívó eseteket tudatosítja a polgároknak, amelyekből igen nehéz pontos képet alkotni a honvédség valós helyzetéről. A felmérések eredményei ezért mindig nagymértékben függenek az aktuálpolitikai eseményektől és azok tálalásától.¹³ A mai magyar társadalomból ugyanis a valós viszonyok megismerésének szándéka, a katonapolitikai kérdések igen kis érdeklődésre, megértésre találnak. Ezáltal a közvélemény-kutatások eredményeiből messzemenő következtetéseket levonni felelőtlenségnek bizonyulhat.

Néhány fejlett nyugati haderő társadalmi megítélése

Az Egyesült Államok hadereje

Az amerikai társadalom az Egyesült Államok haderejére úgy tekint, mint az egész nemzet, az amerikai életforma és értékek legfőbb védelmezőjére. Ez a nézet akkor is általánosítható az egész amerikai társadalomra, ha főként a koreai, a vietnámi és a jelenleg is tartó iraki háború következtében a katonai hivatás jelentős presztízsvesztést szenvedett. Az Egyesült Államok Irakban ismét olyan gerillaháborúba keveredett, amely amellelt, hogy kiváltja a lakosság legnagyobb odafigyelését, csupán csekély katonai sikerekkel szolgálhat. Ám ez a tény inkább a politikai vezetés, mintsem a hadsereg közvetlen megítélésére van hatással, hiszen senki sem cáfolhatja, hogy az USA a világ legütőképesebb hadseregével rendelkezik.

Az Egyesült Államokban jól megfigyelhető ugyanakkor a politikai, gazdasági és katonai elit összefonódása.¹⁴ A katonai vezetésnek jelentős ráhatása van az ország bel- és külpolitikájára, érdekeiket gazdasági döntések sora tükrözi. George W. Bush 2004. novemberi

¹³ André Heikenroth: Wer will zur Bundeswehr? Eine Potenzial analyse, Socialwissenschaftliches Institute der Bundeswehr, Strausberg, Januar 2000

¹⁴ Dr. Gligor János: Néhány fejlett nyugati haderő értékrendi jellemzője és változása az elmúlt évtizedekben. Egyetemi jegyzet, Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem, Budapest, 2004. 7-8. o.

újraválasztása – a kérdés jelentős leegyszerűsítése mellett – azt jelenti, hogy a választók továbbra is bíznak a hadseregben és az ekképpen működő kormányzatban.

A II. világháború óta az USA vezetése számos programmal segíti elő a hadsereg társadalmi megítélésének javulását, beleértve: segíti a leszerelték további munkához jutását, kiemelten kezeli a munkanélküliek foglalkoztatását, nyári munka biztosítását diákoknak, illetve nagy hangsúlyt helyez a kisebbségek integrálására a hadseregbe és egyben a társadalomba. A figyelem középpontjában állnak a katonák számára biztosítandó rekreációs lehetőségek, valamint a legkülönbözőbb kulturális és oktatási programok.¹⁵

Népszerűvé vált az a nézet is, miszerint a hadsereg az országvédelmen túl nagyobb mértékben vegyen részt nem harci jellegű, a társadalom számára hasznos tevékenységekben, mint például a polgári védelem. Ez a közvélemény szemében fokozhatná a hadseregbe fektetett rendkívül magas pénzösszegek igazolását. A hadsereg ez irányú alkalmazása segítheti olyan kiváló szakértők megnyerését is a nemzetvédelmi tevékenységnek, akiknek máskülönben nem állna szándékában a hadsereg kötelékében dolgozni. Közreműködés egy hazai katasztrófa-helyzet megoldásában sokaknak közvetlenebb társadalmi értéket képvisel, mint adott esetben a haza védelme az Egyesült Államok területén kívül. A hadseregnek az a fajta kiterjesztett szerepköre veszélyekkel is jár, hiszen megfoszthatja a katonákat attól a büszkeségtől, amely éppen a harcértékükből fakad. Ezáltal csökkenhet a katonák harci szelleme és elkötelezettsége hivatásuk iránt.¹⁶

Az amerikai hadseregben előfeltétel a kiváló képzettség, az intelligencia, a műveltség, magas motiváció és a kifogástalan egészségi állapot. Az egészséges versenyszellem kialakulásában a katonák individualizmusa is fontos szerepet játszik, egyben a katonák a szolgálattól messzemenően elvárják a személyes fejlődés lehetőségét. A katonák viselkedésükkel szigorúan ragaszkodnak a Becsület Kódexekben és a Tiszti Kézikönyvben foglaltakhoz.¹⁷ Professzionalizmusuknak megfelelően a tisztek anyagi szempontból a társadalom középrétegéhez tartoznak, erkölcsi megbecsülésük azonban ennél magasabb.

A társadalom ezzel egy időben számos területen fogalmaz meg kritikát a hadsereggel szemben, különös tekintettel a katonai igazságszolgáltatásra és az előjárók szinte korlátlan hatalmára. A hadsereg fontosnak is tartja a változó társadalmi értékekhez való alkalmazkodást addig a pontig, míg ez nem megy a katonák teljesítőképességének rovására. Samuel P. Huntington, neves katonaszociológus is egyértelműnek tekinti „A katona és az állam” című művében, hogy a „West Point fegyelmezett rendje többet kínálhat korunkban, mint a mellette fekvő falu főutcájának csiricsaré individualizmusa.”¹⁸ A hadsereg presztízse nagymértékben függ attól, hogy a társadalom milyen elvárásokat fogalmaz meg vele szemben: az Egyesült Államokban mindkét tényező kiemelkedően magasnak tekinthető.

Az Egyesült Királyság hadereje

Az Egyesült Királyság abban a kivételes helyzetben volt a II. világháborút követő több mint ötven év alatt, hogy a hadsereg, a társadalom és a politika kapcsolata szinte kifogástalan volt. A fegyveres erők tevékenységüket széleskörű társadalmi felhatalmazás mellett hajtották végre, és a politikai, katonai vezetők nem követtek el olyan stratégiai hibákat mint az Egyesült Államok vagy akár a Szovjetunió. Nem voltak katonai kudarcok, bukott kormányok

¹⁵ Frederic J. Brown: The Army and Society. Military Review, 1997. január/február, 15-16. o.

¹⁶ Uo. 18-20. o.

¹⁷ Gligor 9-10. o.

¹⁸ Samuel P. Huntington: A katona és az állam. Zrínyi Kiadó, Budapest, 1994. 453. o.

és felelősségre vonások. A legkritikusabb helyzetet a Szuezi-válság jelentette, amiből az Egyesült Királyságnak szintén sikerült méltóságát megőrizve kikerülnie.

Katonai sikereket a társadalom támogatása nélkül igen nehéz elérni, a társadalom támogatásának pedig előfeltétele a média kiegyensúlyozott viszonya a fegyveres erők tevékenységéhez. Az Egyesült Királyság fegyveres összecsapásairól a média mértékadóan és szenzációéhségét leküzdve közvetített. Olyannyira, hogy a Falkland-szigeteki konfliktus után Argentína nyíltan kérkedett vele, hogy hírszerzése legfőbb információforrásának a BBC számított.¹⁹ A média veszélyes fegyver, hiszen könnyen készíthet politikusokat elsietett döntések meghozatalára. A hadsereg azonban nem került politikai csatározások középpontjába, még akkor sem, amikor a világ távoli pontjain került bevetésre.

Az iraki háború, az Egyesült Államok szinte feltétel nélküli támogatása természetesen sokat változtatott az idáig felvázolt ideálisnak mondható helyzeten. Az iraki rendezési folyamat ezen fázisában azonban még korai lenne messzemenő következtetéseket levonni. A hadsereg presztízse ugyanis mindig nagyobb, ha sikereket ér el. Az Egyesült Királyság lakossága tisztában van a feladat nehézségével, így az Irak pacifikálása után eséllyel állhat vissza a hadsereg, a politika, a társadalom és a média megbomlott összhangja.

Problémaként jelentkezik, hogy a sorkötelezettség eltörlésével (1960) radikálisan csökkent a társadalomban azok száma, akik közvetlen személyes tapasztalatokkal rendelkeznek a hadsereggel kapcsolatban. Ez arányaiban kifejezve körülbelül annyit jelent, hogy 20 év múlva minden száz emberből csupán 2-3-nak lesznek ilyen tapasztalatai.²⁰ Ennek következtében az ország irányítását is nagyrészt olyanok fogják ellátni, akik katonai tapasztalatai egyáltalán nincsenek. Ez a tényező pedig igen jelentős hatást fog gyakorolni a hadsereg társadalmi megítélésére és politikai irányítására.

A történelem során Anglia sokáig a világ vezető hatalma, és egyben a legnagyobb gyarmatbirodalom birtokosa volt. A Brit Nemzetközösségen keresztül az Egyesült Királyság kapcsolata a világ számos országához még ma is rendkívül szoros. Nagyhatalmi múltja következtében a szigetország társadalma számára nem idegen egy erőteljes világpolitikai szerep föl vállalása. Lévéen vezető atomhatalom, illetve az ENSZ Biztonsági Tanácsának állandó tagja, a társadalom igényli a hadsereg fellépését egy stabil világrend megteremtése érdekében.

A civil lakosság felismerte, hogy a védelmi költségvetésbe áramló pénzüsszegek az országvédelmen túl más előnyök hordozói is: a védelmi ipar jelentős bevételeket könyvelhet el, a hadsereg fontos foglalkoztatóként jelenik meg a munkaerőpiacon, illetve katonai kutatás eredményei idővel beépülnek a társadalomba.

Párhuzamok és eltérések

Magyarország és a fejlett katonai képességekkel rendelkező nyugati államok haderejének összehasonlításából következtetéseket csak abban az esetben vonhatunk le, ha szem előtt tartjuk, hogy ezen országok alapjaiban különböző nemzeti sajátosságokkal bírnak. A történelmi, politikai, kulturális, társadalmi különbségek ellenére a bemutatott haderők példaként állhatnak Magyarország előtt.

¹⁹ Dr. John Reid: The Armed Forces and Society. RUSI Journal 1997. április, 30-34. o.

²⁰ Uo.

A modern társadalmakra jellemző új értékrend kialakulása Magyarországon is megfigyelhető. A liberalizmus, a kötöttségeket elutasító magatartás a fejlett demokráciák szinte mindegyikében jelentősen meghatározza a fegyveres erők megítélését. Ezen tényezők a kétpólusú világrend összeomlásával fokozottan éreztetik hatásukat, mivel gyengült a társadalmak közvetlen veszélyérzete. A nemzeti hadseregek szerepének újraértékelése elkerülhetetlenné vált.

Magyarország jelenleg az útkeresés fázisában tart, ami a nyugatinál nehezebb folyamatnak ígérkezik. Egyfelől azért, mert egy nyugati hadsereg tisztjei sem voltak kivéve olyan mértékű atrocitásoknak, mint történt az hazánkban, másfelől a sajátosan alakuló magyar politikai közélet használhatja föl a fegyveres erők szerepvállalását (jelenleg éppen az iraki kérdésben) mindenkori érdekei mentén. A mai Magyarországon a belpolitikát a parlamenti pártok sok esetben külpolitikaként kezelik, a szavazatszerzést elsődleges prioritásnak tekintve.

Magyarország természetesen nem az egyetlen példa arra, amikor a politikai pártok rövid távú érdekei nem esnek egybe a nemzet hosszú távú érdekeivel. A hidegháborút követő időszakban az európai államok katonai költségvetésüket szinte kivétel nélkül jelentősen csökkentették, és mára már széles körben elfogadott nézet, hogy Európa védelmi célú kiadásai kritikusan alacsonyok. A probléma megoldására egyik országnak sincs érdemi válasza, figyelembe véve a jóléti állam fenntartásának igényét, illetve az általánosnak számító öregedő társadalom tendenciáját. Bármennyire is szükséges lenne, a nyugati politikusok tudják, hogy a választók körében kétségtelenül nem aratnának osztatlan sikert, ha a szociális juttatásokból vennének el összegeket a katonai költségvetés javára. Magyarországon ez a probléma is fokozottan jelentkezik, mivel sem a jóléti társadalom, sem a gazdaság kiegyensúlyozott fejlődése nem áll biztos lábakon. Magyarország még a NATO-nak a katonai célú kiadások GDP-hez viszonyított arányának növelésére tett kötelezettségvállalását sem teljesíti. Az Egyesült Államokban ezzel szemben mindig megvan a szándék és a forrás a védelmi költségvetés növelésére; természetesen ennek összes okával, előnyével és hátrányával együtt, aminek tárgyalása azonban túlmutat a jelen dolgozat keretein.

Az korábbiakban felsorolt tényezőknek, valamint a II. világháború hagyatékának, következtében a kontinentális Európa államainak többsége vonakodik fegyveres erő alkalmazásától, még olyan nyilvánvaló esetekben is, amikor ez a válsághelyzetek megoldását elősegítené. A mai magyar társadalomban is érezhető az a magatartás, miszerint a válságok tárgyalásos úton történő rendezését, a nem katonai eszközök alkalmazását részesíti előnyben.

A PR, a média és az irodalom szerepe az image-formálásban

Kiemelt fontossággal jelentkezik a nemzeti haderő társadalmi megítélése szempontjából, hogy a nyilvánosságra kerülő információk milyen színben tüntetik föl a katonákat és a hadsereg egészét. Láthattuk az Egyesült Királyság esetében, hogy a médiatámogatás rendkívül nagy mértékben segítette az elmúlt ötven évben a fegyveres erők tevékenységét. Magyarországon ez a tényező is felerősödik, hiszen a társadalmi érdeklődés hiánya igen kis civil szakértelemmel párosul. Magyarországon a társadalomban súlyos előítéletek élnek, esetenként szinte misztifikálja a fegyveres erőket, kiváltképpen a hadsereget és a nemzetbiztonsági szolgálatokat, de akár a katonai felsőoktatást is. Nyugaton már kialakult egy egészséges párbeszéd a polgárok és a fegyveres erők között, megértve azt, hogy ezek

„tevékenysége nem öncélú, hanem a társadalom nyugalma, békés alkotómunkájának feltételeit őrzi meg”.²¹

Nem csak a médiában, hanem a szépirodalomban is szépszámmal találkozhatunk a katonákat és a hadsereg egészét rossz színben feltüntető művekkel. A legközismertebbek a nemzetközi irodalomból: Jaroslav Hasek: Svejik, Normann Mailer: Meztelenek és Holtak, James Jones: Most és mindörökké, Veinä Linna: Az ismeretlen katona. A magyar irodalomból pedig: Cseres Tibor: Hideg napok, Berkes András: Pisztrángok és nagyhalak. Ezek a művek sokszor egyoldalúan, hozzá nem értőnek, műveletlennek, rosszindulatú élvhajásznak és korruptnak mutatják be a tiszteket és a hadsereg intézményét.²²

De nem csak a szenzációra éhes média és az irodalom jelenti a kérdéskör egyetlen negatívumát. „A katonák óvatosan kerülgetik a nyilvános megmérettetést, érdemi kísérletet sem tesznek avégett, hogy tudásukról, hasznosságukról tanúságtétellel szolgáljanak a lehető legszélesebb társadalmi közvéleménynek.” Mindez annyit jelent, hogy elvéve találkozhatunk az országos médiában katonákkal, habár Magyarország és a világ biztonsági kihívásainak ők a valódi ismerői, egyben az ő feladatuk a foganatosítandó intézkedések szakmai kivitelezése. A tevékenyebb közszereplés nem politizálást jelent, hanem szakmai állásfoglalást, mint történik ez az Egyesült Államokban.

Harmadrészt pedig a politikai, katonai vezetés is alakíthatja a hadsereg és a társadalom kapcsolatát. Például 1990-94 között a „nemzeti arculatú” hadsereg, majd 1994-től a „NATO-kompatibilis” hadsereg imagének megteremtése.²³ Dél-Koreában a társadalom rendkívüli módon megbecsüli a katonákat. Így fordulhatott elő az is, hogy egy elnökjelölt azért vesztette el a választók bizalmát, mert segített fiának abban, hogy elkerülje a katonai szolgálatot.²⁴

Nem csak a tárgyalt országokban, de az egész világon példátlan a magyar gyakorlat, miszerint a katonák nem viselnek egyenruhát az utcán. A hivatásos hadseregére való áttéréssel a helyzet pozitív irányba változhat, ám a katonaság presztízsét növelő PR tevékenységnek még így is jelentős szerep jutna. Ahogy Eszényi József is megállapítja „A honvédség 10 éve című” írásában: A médiának biztosítani kell a megfelelő mennyiségű hiteles információt, megpróbálva ellensúlyozni azt a gyakorlatot, miszerint a jó hír nem kap médianyilvánosságot.²⁵

Megszívlelendő, hogy Egyesült Államok on-line háborús játékkal próbálja népszerűsíteni haderejét, illetve kiválasztani a szolgálatra alkalmas fiatalokat. Nincs továbbá a magyar köztudatban egy hazai elitegység, amely világviszonylatban is megállja a helyét, és amihez tartozást a fiatalok célul tűzhetnek ki maguk elé.

Különbség Kelet és Nyugat között

Nyugaton a hadseregek kedvezőbb társadalmi megítélését jelzi többek között, hogy a katonák a társadalmi átlagnak megfelelő, illetve a fölötti javadalmazásban részesülnek. Míg Magyarországon a hadsereg alacsonyabb presztízséről tanúskodik, hogy az érdeklődés aránylag alacsony a katonai életpálya iránt, valamint a katonák életszínvonala is alacsonyabb, aminek természetesen nemzetgazdasági okai is vannak.

²¹ Bognár Károly: Lépés- és sebességváltást az önkéntes haderő létrehozásában! Új Honvédségi Szemle, 2003/9, 119. o.

²² Molnár 41. o.

²³ Uo.: 18. o.

²⁴ Faludi Péter: Tények és adatok a koreai fegyveres erőkről. Új Honvédségi Szemle, 2004/6. 35.o.

²⁵ Eszényi: 32-33. o.

Magyarországon a katonai oktatási intézményekbe jelentkezőket gyengébb tanulmányi eredmény jellemzi,²⁶ a honvédség „szociális lift” szerepe fontos szerephez jut. Ezzel szemben például a West-Point-ba történő felvétel előfeltétele a kiváló tanulmányi eredmény és fizikai állóképesség mellett, hogy a jelentkező vezetői tapasztalatokkal is rendelkezzen, például legalább iskolája focicsapatának kapitánya volt.

A kedvezőtlenebb társadalmi megítélés oka lehet az is Magyarországon, hogy a rendszerváltás előtti időszakban a Magyar Honvédség nem csupán mint az ország területi szuverenitását biztosító szervezet szerepelt a köztudatban. A hadsereg mint a párt belpolitikai céljainak megvalósítását támogató szervezet állandó rettegésben tartotta a lakosságot. A diktatórikus rendszernek nagy szüksége volt arra, hogy a katonai vezetés rendszerhű legyen, míg a katonai vezetés anyagi helyzetének javítása érdekében szolgálta ki a pártot.²⁷ Ez a fajta együttműködés Nyugaton ismeretlen volt, hiszen például az Egyesült Államokban alkotmány tiltja a hadsereg rendfenntartási célokra történő bevetését az országban. Természetesen az USA-ban is megfigyelhető a politika, a hadsereg és a gazdaság összefonódása, ám annak társadalmi legitimitása számottevően nagyobb, mint volt az a mi esetünkben.

A katonai szervezet belülről

A magyar katona életminősége elmarad nyugati társaikétól. Ez a tényező napjainkban még szembetűnőbbé válik, mivel Magyarország katonai kapcsolatai szélesednek, nemzetközi szerepvállalása fokozódik. Természetesen ez nem jelenti azt, hogy nyugati társaik minden esetben elégedettek lennének anyagi megbecsülésükkel.

A másik tényező, ami fontos negatívumként jelenik meg a nyugati katonák szemében, a gyakori áthelyezés rendszere. A legtöbb nyugati haderő tisztjei ugyanis meglehetősen hosszú időt kötelesek külföldi katonai bázisokon szolgálni.²⁸ A magyar katonatisztek szemszögéből azonban ez a gyakorlat nem feltétlenül jelenne meg hátrányként. A magyar katonákra jellemző, hogy inkább elhivatottságból, mintsem anyagi megfontolásból választják a katonai hivatást. A külszolgálat pedig értékes szaktudást és tapasztalatokat, elismerést, egyben magasabb fizetést is jelenthet számukra. Mindezen felül a külföldi katonai szerepvállalás pszichológiai szempontból is fontos a katonáknak. Hiszen saját maguk számára is igazolniuk kell, hogy teljesíteni tudják azt, amire vállalkoztak és amire kiképezték őket. Magyarország szerepvállalása Irakban, Afganisztánban és más békefenntartó küldetésekből tehát ebből a szempontból is igen fontos. Nem is beszélve arról, hogy a Magyar Honvédség társadalom megítélése nagyban múlik azon, hogy az mennyire tud megfelelni feladatainak nemzetközi szinten. Amennyiben magas szintű professzionalizmusról tesz tanúbizonyságot, növekedhet a társadalom biztonságérzete, és szétoszthatók kételyei a hadsereg felkészültségét, bevetettségét illetően. A magyar lakosság 70%-a 1991-ben ugyanis egyetértett azzal, hogy a Magyar Honvédség képtelen lenne megvédeni az országot egy külső támadással szemben.²⁹ A sikereket persze közvetíteni kell a polgárok felé; bizonyosan javítana a Magyar Honvédség presztízsén, ha a külföldi sajtó, politikusok alkalmanként elismerően szólnának tevékenységükről. Az Egyesült Államok, az Egyesült Királyság, Franciaország vagy akár Németország haderejének professzionalitásához nem férhet kétség; elérkezett az idő, hogy a Magyar Honvédség is bizonyítson a magyar társadalom számára.

²⁶ Molnár 6. o.

²⁷ Dr. Szabó János: A fegyveres erők arculatváltozása a volt VSZ-országokban. Új Honvédségi Szemle 1998/4. 103-104. o.

²⁸ Gligor: 6. o.

²⁹ Dobai: 200. o.

Magasabb anyagi megbecsüléssel lehetőség nyílna polgári végzettségűek átcsábítására is a Magyar Honvédséghez, akik szakértelmükkel, kreativitásukkal, eltérő világnézetükkel segíthetnék a szervezet működését. Ez a felfogásmód érvényesül az Egyesült Államokban, Franciaországban, de akár Olaszországban is, ahol a tiszteknek csupán mintegy 10-40%-a végezett katonai akadémiát, a többi tartalékos tiszti képzés, illetve egyéb tanfolyamok elvégzése után, polgári diplomával a kezében került a hadsereg állományába.³⁰

Következtetések

A hadsereg társadalmi megítélésénél döntő fontosságú azt a tényezőt figyelembe venni, hogy hivatásos, zsoldos vagy sorozásos hadseregről beszélünk. A magyar társadalomban a rendszerváltás előtt tartotta magát az a nézet, hogy a katonai szolgálat a férfivá válás előfeltétele. Térségünkben már csak egyedül Romániában tekintenek úgy a katonai szolgálatra, „mint a haza érdekében tett becsületbeli, megtisztelő kötelesség.”³¹ A nyugati típusú társadalmak értékrendjében ez a tényező azonban már nem kap helyet. Világszerte terjednek azok a nézetek, hogy a katonaság intézménye nem összeegyeztethető a modern társadalmakkal. Egyszersmind megfigyelhető a politikai, kormányzati és kormányközi intézmények folyamatos tekintélyvesztése is.

Szükséges, hogy a magyar társadalom föloldja a következő ellentmondást: A Magyar Honvédség megítélését nagyban annak professzionalizmusa határozza meg. De hogyan bizonyítsák a katonák professzionalizmusukat, ha a közvélemény rossz szemmel nézi nemzetközi szerepvállalásukat? Magyarország kis területű, kis lélekszámú, erőforrásokban gyengén-közepesen ellátott ország. Az ország tartós fejlődése csak akkor biztosítható a jövőben, ha megteremtődik az összhang a politika, a társadalom, a gazdaság és a nemzeti haderő között. Szükség van ország erőforrásainak a Magyar Honvédségnek szánt feladatoknak megfelelő racionalizálására. Elgondolkodtató a fiatalok önkéntes katonai alapkiképzésének, az önkéntes tartalékos szolgálat, vagy akár az önkéntes tűzoltóság intézményének bevezetése is.

A politika, a gazdaság, a társadalom és a hadsereg közötti egyensúly kialakulása Magyarországon bizonyos, hogy rövidtávon nem elképzelhető. A haderőreform felgyorsulása – az ország NATO tagsága, a védelmi felülvizsgálat célkitűzései, a nemzeti biztonsági és katonai stratégia megszületése, a sorkötelezettség eltörlése és a honvédelmi törvény módosítása – jelzi, hogy a politikai vezetés változtatni kíván a Magyar Honvédség mai helyzetén. Ami a jövőben is elengedhetetlenül szükséges lesz, az a kormányzati és pártpolitikai érdekeket félretevő egységes akart. A hadsereg jövőbeni szerepének tisztázása után az akaratnak a védelmi költségvetés növelésében kell testet öltenie. Magyarországon a katonai kiadásokra fordított összegek kritikusan alacsony szintje alapjaiban vonja kétségbe a honvédség teljesítőképességének és társadalmi megítélésének javulását. Szükséges továbbá, hogy az állampolgárok belássák, hogy bár a hadsereg intézménye nem mindig népszerű, a társadalom számára nélkülözhetetlen.

³⁰ Molnár 26. o.

³¹ Dr. Szabó: 110. o.

Felhasznált irodalom

- André Heikenroth: Wer will zur Bundeswehr? Eine Potenzial analyse, Socialwissenschaftliches Institute der Bundeswehr, Strausberg, Januar 2000
- Bognár Károly: Lépés- és sebességváltást az önkéntes haderő létrehozásában! Új Honvédségi Szemle, 2003/9
- Dobai Pál (szerk.): Katonaszociológia. Egyetemi jegyzet, Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem, Budapest, 2000
- Elliot Aronson: A társas lény. KJK-KERSZÖV Jogi és Üzleti Kiadó Kft., Budapest, 2000
- Eszényi József: A honvédség iránti lakossági bizalom tíz éve. Új Honvédségi Szemle 2001/5
- Eszényi József: A katonai pálya presztízsének alakulása. ÚHSZ 2002/3
- Faludi Péter: Tények és adatok a koreai fegyveres erőkről. Új Honvédségi Szemle, 2004/6
- Frederic J. Brown: The Army and Society. Military Review, 1997. január/február
- Frész Károly: Kell-e félni a hadseregtől? (Interjú 4 tábornokkal) Népszabadság-Hétvége, 1989. augusztus 5.
- Gyarmati István: A magyar biztonságpolitika aktuális kérdései. Előadás, Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem, BVKL-10 szakcsoport, 2004.11.23.
- Japan to purchase Us 'star wars' missile defence. Security Watch, Hírlevél, 2003. december 22. <http://www.isn.ethz.ch>
- John Reid Dr.: The Armed Forces and Society. RUSI Journal 1997. április
- Krizbai János Dr.: A modern hadsereg humán dimenzió. Hadsereg és társadalom az ezredfordulón, Magyar Honvédség Humán Szolgáltató Központ, 1997
- Molnár Károly: A katonai pálya presztízse. Magyar Honvédség Oktatási és Kulturális Anyagellátó Központ, 1995
- Remek Éva Dr.: Atlantizmus és a magyar külpolitika. Új Honvédségi Szemle 2004/4
- Samuel P. Huntington: A katona és az állam. Zrínyi Kiadó, Budapest, 1994
- Szabó János Dr.: A fegyveres erők arculatváltozása a volt VSZ-országokban. Új Honvédségi Szemle 1998/4
- Vámosi Zsolt Dr.: Hadsereg és társadalom. Hadsereg és társadalom az ezredfordulón, Magyar Honvédség Humán Szolgáltató Központ, 1997